

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

ТЮТЮННИК Ольга Вікторівна

УДК 37.013.42+378+613.8

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО
ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ СЕРЕД
СТАРШОКЛАСНИКІВ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Майборода Галина Яківна,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
доцент кафедри соціальної роботи
і соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Оржиховська Валентина Михайлівна
Інститут проблем виховання АПН України,
завідуюча лабораторії превентивного виховання;

кандидат педагогічних наук
Вакуленко Олена Василівна
Державний інститут розвитку сім'ї та молоді,
Центр теорії та методики соціальної роботи,
головний науковий співробітник.

Захист відбудеться « 18 » лютого _____ 2010 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано « 16 » _____ січня _____ 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.М. Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально-економічна та культурна криза, зниження уваги держави і суспільства до становища дітей в Україні, погіршення якості їх життя та недотримання соціальних прав, відчуження дитини від сім'ї та школи, поширення явищ безпритульності та соціального сирітства призвели до зростання кількості неповнолітніх, які вживають тютюн, алкоголь, наркотики і стають залежними від них.

На сьогодні виражена тенденція збільшення кількості активних споживачів психоактивних речовин серед учнів навчальних закладів. За даними ВООЗ та Українського медичного і моніторингового центру з алкоголю та наркотиків Міністерства охорони здоров'я, учні старшого шкільного віку становлять значну частину серед споживачів. Так, у числі активних курців перебувають 45,7% юнаків і 35,5% дівчат; вживають алкоголь – 68% хлопців і 64% дівчат; експериментують з наркотичними речовинами – 13,1% учнів; вживають інгалянти – 3,4% учнів; транквілізатори і седативні речовини – 4,2%; екстазі – 3% шкільної молоді.

Ця проблема потребувала вирішення, перш за все, в законодавчому аспекті. Тому державними нормативно-правовими документами, зокрема, Законом України „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” (2009 р.), Загальнодержавною соціальною програмою „Здорова нація” на 2009-2013 рр. та іншими передбачено необхідність здійснення антинаркотичної профілактики в сучасних умовах і комплексні заходи профілактично-реабілітаційного характеру. Однак динаміка зростання кількості наркозалежних серед неповнолітніх засвідчує, що здійснювані заходи не є достатніми. Ця ситуація зумовила необхідність активного пошуку не лише дієвих методів і технологій профілактичної діяльності, а й реальних можливостей підготовки спеціалістів, здатних ефективно впроваджувати ці методи у роботі з неповнолітніми.

Потреба у досвідчених фахівцях у сфері профілактичної роботи вимагає зміни пріоритетів у напрямках підготовки соціальних педагогів у вищих закладах освіти до означеної діяльності, а саме: забезпечення професійно-орієнтованого та діяльнісно-практичного навчання майбутніх фахівців. При цьому актуальним стало обґрунтування теорії і практики підготовки студентів до профілактики вживання наркотичних речовин серед учнів старшого шкільного віку та виявлення оптимальних організаційно-педагогічних умов такої підготовки.

Проблеми професійної підготовки у вищій школі та формування професійної готовності педагогічних працівників були і залишаються об'єктом уваги багатьох дослідників (А. Алексюк, В. Андрущенко, В. Галузинький, М. Євтух, О. Мороз, В. Омеляненко, П. Решетников, В. Сагарда, В. Сластьонін, М. Фіцула та ін.). Низка фундаментальних наукових праць розкривають питання теорії і практики професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери (В. Бочарова, Ю. Галагузова, І. Зверєва, А. Капська, О. Карпенко, І. Козубовська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, І. Мигович, В. Поліщук, Ю. Поліщук, С. Харченко та ін.).

Дослідники вивчали різні аспекти проблеми реалізації профілактичної діяльності, а саме: питання організації взаємодії соціальних педагогів зі старшими підлітками, що мають прояви адиктивної поведінки (Л. Анісімов, О. Балакірева,

Н. Бурмака, М. Малькова, Н. Пихтіна, М. Полісадова та ін.); проблеми методики та застосування технологій профілактики і корекції адиктивної поведінки підлітків у діяльності психолога і соціального педагога загальноосвітнього закладу (С. Березін, В. Беспалько, Т. Вайніленко, К. Лисецький, Н. Максимова, В. Оржеховська, Л. Фортова, І. Шишова та ін.); питання готовності спеціалістів до профілактичної роботи зі старшокласниками (М. Ковальчук, О. Макєєва, О. Пилипенко, В. Чернишова та ін.); стратегії формування здорового способу життя учнів (О. Вакуленко, Л. Ващенко, Ю. Галустян, С. Кириленко, І. Пеша та ін.). Разом з цим наявний дефіцит наукових знань із проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркозалежності неповнолітніх.

Результати аналізу наукових досліджень свідчать про відсутність цілісного підходу до вивчення проблеми професійної підготовки соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників. Це обумовлено як складністю професійних функцій такого спеціаліста, багатогранністю і специфічним характером взаємодії з учнями цього віку, так і зростанням вимог суспільства до рівня компетентності спеціаліста-превентолога та якості його професійної підготовки.

Актуальність проблеми та її недостатня розробленість у соціально-педагогічній науці зумовили вибір теми дослідження: *„Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького та є складовою комплексної наукової теми „Теоретико-методологічні засади професійної підготовки соціальних педагогів та соціальних працівників”, над якою працює кафедра (2005-2010 рр.).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 4 від 4.12.2007 р.) та узгоджена у бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 29.01.2008 р.).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці змісту, організаційно-педагогічних умов, методичного забезпечення підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників.

Окреслена мета зумовила такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми профілактики вживання наркотичних речовин в учнівському середовищі та розвитку залежності від них.
2. Розкрити теоретико-методологічне підґрунтя підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників.
3. Обґрунтувати модель та організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників.
4. Експериментально перевірити ефективність організаційно-педагогічних умов та реалізації моделі підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників.

Об'єктом дослідження є процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Предметом дослідження є форми, зміст та особливості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять теорія розвитку особистості (Б. Ананьєв, Л. Божович, Д. Ельконін та ін.), мотиваційна теорія (Є. Ільїн, А. Маслоу, Д. Узнадзе та ін.), провідні ідеї ціннісної концепції (Г. Андрєєва, А. Бодальов, М. Яницький та ін.), теорії діяльності (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.), теорії поведінкових девіацій (Е. Кречмер, Ч. Ломброзо, Х. Ремшмідт та ін.), концепція превентивного виховання учнів (І. Вайзман, Н. Максимова, В. Оржеховська та ін.), концептуальні положення теорії навчання (В. Давидов, Л. Занков, А. Хуторський та ін.), теорія соціального наuczіння (А. Бандура, Н. Міллер, А. Мудрик, В. Нікітін та ін.), теорії самовиховання (О. Ковальов, О. Кочетов, Ю. Орлов та ін.), теорії професійно-педагогічної і соціальної освіти (В. Бочарова, А. Капська, Л. Мардахаєв, В. Сластьонін та ін.), теорії організації навчально-виховного процесу у вищій школі (А. Алексюк, Ю. Бабанський, М. Євтух, О. Мороз, М. Фіцула та ін.); а також законодавча база та державні документи щодо підготовки фахівців соціально-педагогічного напрямку (Закони України „Про вищу освіту”, „Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю”, Положення „Про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів”, Кваліфікаційна характеристика соціального педагога, Положення „Про психологічну службу системи освіти України” та ін.).

Поставлені завдання зумовили вибір *методів дослідження: теоретичні* (аналіз, синтез, систематизація і порівняння науково-теоретичного матеріалу) з метою теоретичного обґрунтування проблеми та узагальнення змісту, форм, методів підготовки соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників у вищій школі; *емпіричні* (бесіда, анкетування, спостереження, методи самооцінки та експертної оцінки, аналіз академічної успішності, кейс-метод, тестово-контрольні методи, вивчення практичного досвіду роботи шкільних соціальних педагогів) з метою визначення критеріїв, показників професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників, рівнів сформованості відповідних якостей спеціалістів; *прогностичні* (методи моделювання і прогнозування) з метою побудови моделі підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактичної роботи у вищих навчальних закладах; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний, контрольний) для перевірки ефективності визначених організаційно-педагогічних умов і моделі підготовки спеціалістів; *методи математичної статистики та графічні методи* для узагальнення і представлення експериментальних даних та перевірки вірогідності результатів.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що:

- *вперше розроблено та обґрунтовано* організаційно-педагогічні умови та модель підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної

залежності серед старшокласників; *запропоновано* визначення дефініцій „підготовка і готовність майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників”; *розроблено* критерії, показники та рівні такої готовності;

- *уточнено* термінолексеми „профілактика наркотичної залежності серед старшокласників”, „імунітет до впливу наркотичної субкультури”, „соціальне навчання у профілактиці”; *доповнено та розширено* зміст підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників та уявлення про специфіку діяльності соціального педагога у цьому напрямі;

- *дістали подальшого розвитку* критерії готовності студентів до профілактичної роботи, підходи та принципи підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників; *виявлено* потенціал студентської соціальної служби як компоненту системи теоретико-практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактичної роботи.

Практичне значення одержаних результатів: *впроваджено* модель підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників щодо розвитку у студентів професійно важливих характеристик; *апробовано* на практиці спрогнозовані організаційно-педагогічні умови підготовки та *здійснено подальшу розробку* критеріїв і методів діагностики готовності студентів до профілактичної роботи; *розроблено і впроваджено* у навчально-виховний процес спецкурс „Профілактика наркотичної залежності серед старшокласників”, додаткову програму практики, що орієнтує студентів на роботу з профілактики адиктивної поведінки і формування здорового способу життя учнів, проект профілактичної роботи студентської соціальної служби, програму виховних заходів для куратора академічної групи щодо формування антинаркотичних установок і позитивної соціальної спрямованості студентів, методичні рекомендації для соціальних педагогів, класних керівників і спеціалістів соціальних служб щодо вибору змісту, стратегій, технологій профілактичної роботи з учнями.

Окремі здобутки дисертації можуть бути використані у системі підготовки та перепідготовки соціальних педагогів, превентивній роботі соціальних педагогів шкіл зі старшокласниками, роботі з волонтерами студентських соціальних служб.

Результати дослідження *впроваджено* у процес підготовки майбутніх соціальних педагогів у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького (довідка № 104/03-а від 27.02.2009 р.), Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка (довідка № 1/2346 від 30.10.2008 р.), Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (довідка № 1201-28/03 від 29.12.2008 р.), Полтавському державному педагогічному університеті імені Василя Короленка (довідка № 0846/01-37/19 від 27.02.2009 р.) та у практичну підготовку студентів на базі Одеського валеологічного центру (довідка № 03/73 від 04.09.2008 р.).

Загалом дослідженням було охоплено 208 студентів – майбутніх соціальних педагогів і 45 викладачів. На різних етапах експерименту до роботи залучалися працівники соціальних служб – 30 осіб, шкільні соціальні педагоги – 22 особи, старшокласники віком 15-18 років – 350 осіб (учні Черкаських загальноосвітніх шкіл № 5, № 8, № 31, № 34, гімназії № 9, гуманітарно-правового ліцею).

Особистий внесок здобувача. У методичних рекомендаціях „Профілактика вживання психоактивних речовин серед старшокласників” (у співавторстві з Г. Майбородою) авторським є виявлення й аналіз сучасних проблем підлітково-юнацького віку, розкриття змісту, стратегій та технологічних аспектів роботи соціального педагога щодо профілактики наркотичної залежності серед старшокласників; у статті „Деякі аспекти підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання підлітками психоактивних речовин” (співавтор – Г. Майборода) авторською є розробка організаційно-педагогічних умов і окремих питань методичного забезпечення підготовки студентів до профілактики наркотизації в учнівському середовищі; у статті „Соціально-педагогічний аналіз передумов розвитку наркотичної залежності у старшокласників” (у співавторстві з Г. Майбородою) авторським є розкриття механізмів і десоціалізуючих чинників формування адиктивної поведінки старшокласників, а також обґрунтування ролі цих знань у підготовці соціальних педагогів до профілактичної діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях: *Міжнародних* – „Child and family help in critical situation: achievements, problems and perspectives” (Польща, м. Стальова Воля, 2008), „Викладач і студент: суб’єкт-суб’єктні відносини” (Черкаси, 2008), „Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка” (Суми, 2009), „Актуальні питання соціально-педагогічної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах” (Київ, 2009); *Всеукраїнських* – „Підготовка соціальних працівників до формування здорового способу життя дітей та молоді” (Черкаси, 2006), „Вища школа України: проблеми ефективної співпраці” (Черкаси, 2006), „Викладач і студент: перспективи професійного зростання” (Черкаси, 2007), „Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення” (Черкаси, 2008); *регіональних* – „Гендерні основи духовного розвитку сім’ї” (Черкаси, 2006), а також на Інтернет-конференції „Інноваційні підходи до застосування технологій у соціально-педагогічній роботі” (Черкаси, 2009). Окремі положення дисертації було обговорено і схвалено на науково-методичних семінарах кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, методичних об’єднаннях соціальних педагогів у м. Черкаси, семінарі-тренінгу в Одеському валеологічному центрі.

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження відображено у 22 публікаціях (19 – одноосібні). Серед них: 11 статей (10 – у фахових виданнях, затверджених ВАК України), 2 навчально-методичні праці, 9 матеріалів доповідей на науково-практичних конференціях.

Загальний обсяг особистого доробку становить 9 друкованих аркушів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, списку умовних скорочень, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (339 найменувань, з них 10 – іноземною мовою) та 9 додатків, розміщених на 170 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 397 сторінок, з них 196 сторінок основного тексту. Робота вміщує 13 таблиць та 11 рисунків на 24 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність і доцільність теми дослідження, ступінь її теоретичної і практичної розробленості, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, визначено теоретичні та методологічні засади, методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значущість дослідження, відображено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – *„Науково-теоретичні засади підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників”* – здійснено теоретичний аналіз концептуальних підходів до підготовки соціальних педагогів у вищих закладах освіти та визначено методологічні засади підготовки студентів до роботи з профілактики наркотичної залежності серед старшокласників; окреслено стратегії, підходи та специфіку діяльності соціального педагога зі старшокласниками щодо профілактики наркотичної залежності в умовах загальноосвітнього закладу; розглянуто особливості формування професійної готовності студентів до цієї роботи.

Вивчення питання формування наркотичної залежності у старшокласників дозволило з'ясувати, що це явище є наслідком десоціалізуючих впливів на розвиток особистості та формується на ґрунті адиктивності, соціальної дезадаптації, важковиховуваності, до чого призводять ряд негативних особистісних, психологічних, соціально-культурних чинників. Вони послаблюють адаптаційні можливості індивіда та збільшують вірогідність його залучення до вживання алкоголю чи наркотиків.

Це актуалізує потребу у здійсненні більш ефективної профілактики зі старшокласниками на усіх рівнях. Наголошено, що така робота повинна починатися з оптимізації життєвого простору учня та зміщувати акцент з інформаційного підходу на поведінковий, емоційний та екзистенціальний.

Встановлено, що профілактичні програми, які розробляються для старшокласників, вимагають активізації соціально-психологічного ресурсу особистості на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії та інтерактивного спілкування, реалізації базових *стратегій* превентивної діяльності (інформаційна, афективного навчання, формування життєвих навичок та ін.), а також дотримання таких *підходів*: гендерний, „активного сходження”, технологічний, партнерський, партисипаторний, особистісно-психологічний. При цьому особливого значення набуває питання *соціального навчання старшокласників у профілактиці*, яке ми розуміємо як процес оволодіння старшокласниками достовірними сучасними знаннями з проблеми наркотичної залежності, подолання стереотипів і помилкових уявлень щодо вживання психоактивних речовин, формування в учнів безпечної моделі поведінки та антинаркотичних установок. Стратегічною метою такого навчання є набуття учнем особистісного і соціального *імунітету до впливу наркотичної субкультури*.

Виходячи з вищезазначеного, *профілактику наркотичної залежності серед старшокласників* ми визначаємо як збалансовану діяльність суб'єктів профілактики, що має на меті зниження ризику наркотизації серед старшокласників, створення умов для реалізації особистісного потенціалу учня; досягнення соціального паритету між професійною діяльністю спеціалістів-превентологів і рівнем

соціальної активності учнів, між змістом превентивної освіти та вимогами соціуму до характеру цієї діяльності, між потребою учня в отриманні інформаційно-просвітницьких, консультативних послуг, медико-соціальної, корекційно-реабілітаційної допомоги і кваліфікацією фахівців, які надають ці послуги.

Аналіз стану профілактичної роботи у загальноосвітніх закладах показав, що у навчально-виховному процесі на профілактику адиктивної поведінки учнів не відводиться достатньо часу, у ряді випадків така робота характеризується безсистемністю і поверховістю; більшість заходів носять обов'язковий характер, що налаштовує учнів на негативне сприйняття інформації; значна частина соціальних педагогів не готові до використання методів соціального навчання і виховання старшокласників; у ряді випадків відсутній інноваційний підхід до профілактики.

Наявні тенденції розповсюдження явища наркотизації у підлітково-юнацькому середовищі, малоефективність профілактичних дій і низький рівень компетентності фахівців, які працюють у цій сфері, вимагають звернутися до проблеми професійної підготовки соціальних педагогів до превентивної роботи.

Доведено, що професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників теоретично і методологічно базується на концептуальних підходах, обґрунтованих у працях В. Бочарової, А. Капської, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченка та ін., а також на принципах і загальних вимогах до підготовки фахівців соціально-педагогічного напрямку, відображених у державному галузевому стандарті цієї спеціальності.

При цьому виявлено необхідність врахування змісту, основних функцій спеціаліста-превентолога і напрямків його роботи, специфіки діяльності установ, що працюють у сфері профілактики адиктивної поведінки та соціальної реабілітації наркозалежних тощо. Це зумовило потребу в авторському обґрунтуванні феномена *„професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників”*. Його визначено нами як ступінчастий процес передачі спеціальних знань, формування відповідних умінь, навичок, професійних цінностей і якостей особистості майбутнього спеціаліста, що у своїй сукупності дозволяють йому забезпечити продуктивну взаємодію з учнями старших класів у сфері профілактичної освіти та корекційної роботи з урахуванням психолого-педагогічних особливостей визначеної вікової категорії.

Аналіз змісту підготовки майбутніх соціальних педагогів в умовах вищої школи до роботи за напрямком профілактики наркотизації серед неповнолітніх дозволив виявити ряд проблем організаційно-методичного характеру: відсутність дієвих важелів впливу на формування професійної мотивації студентства; незбалансованість теоретичної, практичної та психологічної підготовки; труднощі у впровадженні сучасних освітніх технологій (інтерактивних, віртуальних, саморозвиваючих); обмеженість шляхів залучення студентів до профілактичної роботи і підготовки їх до інноваційної діяльності; невизначеність критеріїв і способів діагностування готовності фахівців до превентивної діяльності. Це, у свою чергу, зумовило важливість пошуку таких можливостей, що допомогли б студентам реалізувати особистісно-професійний потенціал, набути досвіду практичної роботи.

Розгляд питання підготовки соціального педагога у вищій школі до роботи у сфері профілактики дозволив визначити *напрямки* його підготовки (науково-теоретичний, методично-технологічний, психологічний), розкрити підготовку соціального педагога у зв'язку з виконанням *профілактичних функцій* (діагностична, прогностична, організаторська, саморозвитку, превентивна та ін.), обґрунтувати *структуру діяльності соціального педагога щодо профілактики наркотичної залежності серед неповнолітніх* (методологічний та технологічний аспекти).

Встановлено, що показником якості підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників є їх професійна готовність. *Готовність соціального педагога до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників* визначено нами як специфічну професійну характеристику особистості, що включає наявність спеціальних знань із проблеми наркотичної залежності та специфіки взаємодії з учнями старшого шкільного віку у контексті профілактики, спектру умінь, які необхідні для реалізації соціально-профілактичної діяльності, комплексу індивідуально-психологічних якостей і особливостей соціального педагога, прагнення до творчого пошуку найбільш ефективних шляхів, способів, технологій профілактичної діяльності, професійної спрямованості на профілактичну діяльність, активізацію внутрішніх резервів особистості, що забезпечують ефективне професійне функціонування спеціаліста.

У ході дослідження обґрунтовано *критерії готовності* – теоретико-гносеологічний, функціонально-технологічний, персонально-квалітативний, мотиваційно-аксіологічний та визначено їх діагностичні *показники* – обізнаності та пізнавальної активності, технологічності, особистісний, професійної спрямованості.

Зважаючи на різні темпи формування готовності студентів до профілактичної роботи зі старшокласниками, нами окреслено такі рівні її сформованості:

- *особистісно-орієнтований* (високий) – характеризується сформованістю системи знань із проблеми профілактики наркотичної залежності, високим пізнавальним інтересом, позитивною динамікою розвитку умінь, здатністю до інноваційної діяльності, глибоким переконанням у важливості превентивної діяльності в сучасних умовах, дотриманням професійної етики у роботі з клієнтами;

- *нормативно-свідомий* (достатній) – характеризується засвоєнням достатнього об'єму інформації з визначеної проблеми, відносною самостійністю у реалізації профілактичної діяльності; включенням у різні види роботи під дією зовнішніх стимулів, адекватним застосуванням умінь у конкретній ситуації і прагненням до їх удосконалення, баченням особистісних перспектив розвитку;

- *адаптивно-базовий* (середній) – характеризується базовими знаннями на рівні основних понять і категорій без чіткого розуміння суті та зв'язків між ними, обмеженим досвідом у реалізації діагностичних, організаційних, консультативних та інших умінь у практиці превентивної діяльності, епізодичним проявом інтересу до роботи у сфері профілактики, психологічною неготовністю до такої роботи;

- *інтуїтивно-відтворювальний* (нижче середнього) – характеризується фрагментарними знаннями без їх осмислення, інтуїтивним реагуванням у ситуаціях практичної дії без опори на досвід і знання, невпевненістю, відсутністю інтересу до профілактичної роботи, несформованістю професійно важливих якостей;

- *критичний* (низький) – характеризується поверховістю знань із проблеми і відсутністю інтересу до їх опанування, невідпрацьованими вміннями, що сформовані на примітивному рівні, несамостійністю; психоемоційною інертністю, незацікавленістю у результатах навчально-практичної діяльності, відсутністю мотивації до профілактичної роботи, адиктивними проявами у поведінці.

Розуміння готовності як діалектичного процесу професійного становлення спеціаліста дозволило визначити *етапи професійного зростання студента* у процесі підготовки до профілактики наркозалежності серед старшокласників – адаптивно-ознайомлювальний, пошуково-орієнтаційний, інформаційно-пізнавальний, практико-перетворювальний, продуктивно-творчий, діяльнісно-менторський і виявити потреби студента у самовдосконаленні на кожному з цих етапів.

Означені вище положення створили теоретико-методологічну базу для подальшої експериментальної роботи.

Другий розділ – „*Модель та організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників у вищих навчальних закладах*” – присвячено проблемам моделювання професійної підготовки майбутнього соціального педагога у вищих закладах освіти до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників, діагностування рівня професійної готовності студентів до такої діяльності, обґрунтування організаційно-педагогічних умов, шляхів та засобів професійної підготовки спеціалістів, які уможливають ефективність упровадження моделі.

Виходячи з того, що основним показником якості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності старшокласників є рівень їх готовності до цієї діяльності, однією із основних цілей експериментальної роботи стало визначення рівня сформованості такої готовності у студентів на основі критеріїв і показників, обґрунтованих у попередньому розділі.

Констатувальним експериментом було охоплено 208 майбутніх соціальних педагогів – студентів 2-4-х курсів, 45 викладачів, 30 спеціалістів із різних баз практики.

Результати вивчення рівня готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників виявили: обмежені знання теоретичних засад превентивної роботи з учнями старших класів (53,8 %); недостатнє володіння технологіями і методами профілактики (48,1 %); обмеженість практичного досвіду роботи з учнями, що мають адиктивні прояви у поведінці (75 %); труднощі у доборі профілактичної інформації відповідно віку старшокласника (69,2 %); неготовність до здійснення продуктивної комунікації і творчого підходу до діяльності (46,2 %); зовнішню негативну мотивацію у ставленні до превентивної роботи (34,6 %). Загалом рівень готовності студентів до профілактичної діяльності було охарактеризовано як адаптивно-базовий.

Це підтвердило необхідність обґрунтування та впровадження *моделі підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників*, яка сприятиме інтеграції навчально-пізнавальної та професійно-практичної діяльності студентів (рис. 1).

Побудова такої моделі передбачала конструювання на гіпотетичному й дослідницькому рівнях змісту професійної підготовки спеціаліста, розробку методичних шляхів прогнозування процесу підготовки та їх реалізації. В основу моделі підготовки покладено такі *підходи*: науковості, комплексно-інтергративний, системно-моделюючий, діяльнісно-технологічний, професійно-спрямований, варіативності, гнучкості різних форм і видів діяльності, індивідуально-творчий, партисипаторний, компетентнісний та ін.

Згідно моделі навчально-виховний процес було побудовано на діяльнісній основі шляхом включення студентів у різні форми навчально-практичної роботи. Процес підготовки представлено трьома *блоками*: теоретичний, практичний і акмеологічний, що являли собою триєдину структуру, яка активізувала особистісні ресурси студентів, дозволила їм оволодіти теоретичними знаннями, методами і технологіями профілактичної роботи зі старшокласниками, здійснювати продуктивну співпрацю зі суб'єктами профілактики, розвинути професійні якості (креативність, психологічна гнучкість, прагнення до творчого перетворення дійсності і саморозвитку) і сформувати ціннісні пріоритети.

Важливим моментом апробації моделі підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників стало впровадження гіпотетично спрогнозованих організаційно-педагогічних умов.

Першу умову – *розробка та впровадження у навчально-виховний процес оновленого змісту, форм і методів підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників* – було реалізовано шляхом: 1) внесення до змісту загальних і спеціальних дисциплін тем, пов'язаних із проблемою профілактики наркотичної залежності; 2) впровадження спецкурсу „Профілактика наркотичної залежності серед старшокласників” з використанням потенціалу інтерактивного спілкування у навчальному процесі. Спецкурс читався для студентів 4-5 курсів та магістрантів і мав на меті: а) сформувати у майбутніх спеціалістів сучасний погляд на проблему антинаркотичної профілактики; б) навчити аналізувати конкретні випадки і цілісно вивчати соціальну ситуацію в аспекті проблеми наркотичної залежності, проводити діагности дослідження; в) використовувати активні форми і методи навчально-практичної діяльності („кейс-метод”, „круглий стіл”, ділова гра, дискусія, „дайджест інформаційних джерел”, „журналістське розслідування”), застосовувати традиційні та інноваційні технології профілактики у роботі з учнями (тренінги, інтерактивні бесіди, „жива бібліотека”, відеолекторій, соціальний театр та „Театр-Форум”, технології соціальної реклами), розробляти і впроваджувати шкільні профілактичні проекти; г) озброїти студентів методами просвітницької роботи з батьками (батьківські збори, „клуб небайдужих”, „журнал корисних порад”, бесіди-консультації, тренінги) та педагогічним колективом (методичні семінари, „школа педагога-новатора”, бесіди-консультації).

Провідними засобами реалізації другої умови – *удосконалення програм практики і здійснення цілеспрямованого педагогічного керівництва виробничою практикою студентів* – було впровадження додаткової програми неперервної практики, спрямованої на розвиток знань і вмінь студентів у сфері соціально-педагогічної профілактики, та надання методичних рекомендацій і консультативної

допомоги студентам під час практики. В рамках цієї роботи їм пропонувалося виконати додаткові завдання, включені в кожен із видів практики, зокрема: а) ознайомлення з інфраструктурою та специфікою роботи закладів, які працюють у сфері соціальної профілактики і реабілітації наркозалежних; б) діагностика обізнаності старшокласників про причини та наслідки вживання психоактивних речовин, їх ставлення до вживання, виявлення адиктивних проявів у поведінці учнів, вивчення психолого-педагогічних характеристик учнів і сімей „груп ризику”; в) проведення інформаційно-просвітницьких, профілактично-корекційних, культурно-дозвіллевих, інтелектуально-творчих заходів зі старшокласниками; г) впровадження у роботу з учнями, батьками, педагогічним колективом інтерактивних технологій профілактики; д) проведення консультативної роботи.

Третя умова – *активізації виховної роботи з розвитку здоровотворчих ідей, навичок ведення здорового способу життя і формування антинаркотичних установок у студентів* – передбачала впровадження програми виховної роботи зі студентами різних курсів „Профілактика шкідливих звичок і виховання культури здоров’я студентів”, спрямованої на морально-етичне виховання студентів, формування відповідальної поведінки і позитивної соціальної спрямованості, мотивації на свідоме оволодіння професією. Вона передбачала використання різних *форм і методів виховної діяльності*: бесіди зі спеціалістами із профілактики, тренінги, прес-конференції, „судове засідання”, „круглий стіл”, фотовиставки, клуб цікавих зустрічей; залучення до участі в художніх колективах і спартакіадах; організацію „груп здоров’я”, конкурсів соціальної реклами та ін. Тематика виховних заходів була різною: „Культура здоров’я як ознака вихованості”, „Народна педагогіка про здоров’я і шкідливі звички”, „Наркогенні звички та їх вплив на формування іміджу студента і майбутнього соціального педагога” та ін.

Реалізація четвертої умови – *використання додаткових можливостей освітнього простору вищого навчального закладу та соціального потенціалу регіону щодо вдосконалення практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактичної роботи* – передбачала: 1) залучення студентів до волонтерської діяльності у соціальних службах міста; 2) проведення науково-методичних семінарів за участі залучених спеціалістів із профілактики; 3) організацію майстер-класів провідними спеціалістами-превентологами; 4) участь у студентських конференціях та олімпіадах; 5) організацію „круглих столів”, ділових ігор, дискусій, тренінгів, відеодискусійного ток-шоупу (розмова на професійні теми); 6) роботу проблемних груп і творчої лабораторії соціального педагога.

Втілюючи ідею професійно-практичного навчання, було організовано роботу студентської соціальної служби університету та окремих волонтерських загонів. До роботи служби залучались студенти 2-5 курсів як інтерв’юери, рекламні технологи, промоутери, організатори й учасники масових акцій, психологи-консультанти, тренери-фасилітатори, посередники, дослідники соціальних процесів, ініціатори та розробники соціальних проектів. У рамках діяльності „школи волонтерів” студенти відвідували інформаційно-методичні семінари, що проводили соціальні служби міста, з’їзди волонтерів з обміну досвідом, проходили теоретичну і тренерську підготовку шляхом участі у системі тренінгових занять „Здоров’я чи кайф – it’s your

choice and your life!". Студентами-волонтерами було організовано і проведено ряд заходів, зокрема: проекти „Студенти за здоровий спосіб життя” і „Жива бібліотека”; серія тренінгів „Обізнаність з проблем ВІЛ/СНІД – зменшення стигми і дискримінації людей, які живуть з ВІЛ/СНІД”; соціологічне опитування „Ставлення до ін’єкційних наркоманів та ВІЛ-позитивних людей”; щорічні акції до всесвітнього і міжнародного днів здоров’я, боротьби з тютюнопалінням, наркоманією і ВІЛ/СНІДом; виїзні семінари з формування екокультури та здорового способу життя, фотовиставки, відеолекторії.

Реалізація п’ятої умови – *сприяння виробленню індивідуального стилю діяльності майбутнього фахівця та освоєнню інноваційних технологій превентивної роботи* – передбачала впровадження у навчально-виховний процес інтегрованої технології оволодіння майбутніми соціальними педагогами інтерактивними методами профілактичної роботи, а також використання елементів коучінг-стратегій щодо розвитку готовності студентів до інноваційної діяльності як необхідної умови їх професіоналізації. Реалізація стратегій відбувалась у тісній співпраці з психологічною службою навчального закладу та кураторами академічних груп і передбачала професійну підтримку студентів, допомогу у саморозвитку, подоланні внутрішніх бар’єрів у взаємодії з оточенням, сприяння розкриттю творчих здібностей, розвиток адаптивності, пошук ресурсів для самоорганізації студентів.

Технологію „Навчання майбутніх соціальних педагогів використанню інноваційних методів у профілактиці” було розроблено на основі досліджень В. Гузеева, В. Оржеховської, Л. Пироженко, О. Пометун та ін. Вона містила такі *етапи*: ознайомлювальний, входження у діяльність, апробації і закріплення у дії, корекційний, самостійної діяльності, моніторингу і визначення стратегій розвитку.

Задля досягнення цілісності процесу підготовки зазначені умови було використано у комплексі, оскільки між ними існує зв’язок і взаємозалежність.

Результати контрольного зрізу дозволили простежити динаміку формування професійної готовності студентів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників на всіх етапах підготовки у вищій школі (рис. 2).

Застосування методів статистичного аналізу (критерій згоди Пірсона, двобічний *t*-критерій Стьюдента) підтвердило відповідність емпіричного розподілу (даних експерименту) нормальному закономі (прогнозованому результату) та засвідчило результативність моделі і організаційно-педагогічних умов.

Зіставлення кількісних та якісних показників обох груп на початку і після експериментального дослідження виявило у вибірці студентів експериментальної групи статистично значущі позитивні якісні зміни у формуванні професійної готовності до профілактичної роботи щодо попередження розвитку наркозалежної поведінки в учнів старшого шкільного віку. В умовах експериментального навчання четверта частина студентів (25,0 %) вийшли в освоєнні цієї діяльності на рівень особистісно-орієнтованої готовності у порівнянні з початковим етапом – 9,6 % (позитивний приріст становить 15,4 %). У КГ число таких студентів практично удвічі менше – 13,5 % (позитивний приріст становить 5,8 %, що обумовлено традиційними умовами навчання таких студентів). На констатувальному етапі 28,8 % студентів ЕГ показали нормативно-свідомий рівень, а по завершенні

формування експерименту їх стало 46,2 %. У контрольній вибірці динаміка позитивних змін значно нижча: якщо на початку експерименту 26,9 % студентів відповідали нормативно-свідомому рівню, то наприкінці їх кількість склала 34,6 %. При цьому кількість студентів ЕГ з адаптивно-базовим рівнем готовності зменшилась на 9,6 %, а у КГ практично не змінилась. Зменшилась кількість студентів ЕГ з інтуїтивно-відтворювальним рівнем готовності (на 15,5 %). Менш значуща різниця початкових і кінцевих даних студентів КГ – на 7,7 %. До критичного рівня не потрапив жоден зі студентів цієї групи, в той час як у контрольній такі студенти все ж залишилися (1,9 %). За результатами аналізу кінцевих даних рівень готовності студентів експериментальної групи зріс у порівнянні з контрольною вибіркою у 3,2 рази.

Отже, аналіз експериментальних даних підтвердив, що впровадження запропонованої нами моделі та комплексу організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників шляхом включення студентів у професійно орієнтовані види навчально-практичної та виховної діяльності, сприяло усвідомленню ними завдань і специфіки профілактичної роботи соціального педагога з учнями старшого шкільного віку, підвищенню їх технологічної і методичної компетентності, розвитку індивідуально-психологічних властивостей, закладенню основ для формування індивідуального стилю діяльності майбутнього спеціаліста, виробленню позитивного ставлення до профілактичної роботи як сфери діяльності соціального педагога.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників в умовах університетської освіти, що виявляється у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці моделі підготовки та відповідних організаційно-педагогічних умов підготовки соціальних педагогів з урахуванням вимог суспільства, кваліфікаційних вимог до фахівця.

У процесі теоретико-емпіричного дослідження отримано результати, які засвідчують вирішення поставлених завдань і дають підстави зробити такі *висновки*:

1. Проблема наркотичної залежності неповнолітніх є негативним соціальним явищем, яке становить серйозну небезпеку як для окремої особистості, так і для всього суспільства. Спостерігається збільшення кількості активних і постійних споживачів психоактивних речовин серед учнів навчальних закладів та зниження віку осіб, які вживають наркотики і стають залежними від них; розширення спектру наркотичних засобів та їх доступність; непоодинокі випадки полінаркоманії серед осіб підліткового віку; прямий зв'язок вживання наркотиків із ростом злочинності, розповсюдженням ВІЛ-інфекції, зростанням смертності серед молодого покоління.

2. Аналіз стану профілактичної роботи у загальноосвітніх закладах виявив ряд проблем: несистематичність проведення профілактичної роботи, використання переважно традиційних форм і методів профілактики, відсутність інноваційного

підходу до профілактичної роботи, неготовність значної частини соціальних педагогів до знаходження контакту з учнями, незнання психолого-педагогічних особливостей дітей підлітково-юнацьких груп, їх актуальних проблем, принципів і методів соціального навчання і виховання неповнолітніх, низький рівень навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення такої роботи у школі та інші. При цьому встановлено, що значну частину споживачів психоактивних речовин складають старшокласники, формування наркотичної залежності яких є продуктом патологічного розвитку особистості й обумовлено причинним комплексом зовнішніх і внутрішніх факторів, а також специфічних обставин, умов, які активізують їх дію.

3. Теоретико-методологічне підґрунтя підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників склали основні підходи (гендерний, соціального навчання, „активного сходження”, технологічний, партнерський, партисипаторний, особистісно-психологічний), стратегії (інформаційна, афективна, формування життєвих навичок та ін.) та принципи (адресності, алгоритмізації, комплексності, соціокультурної адекватності, доступності та ін.) профілактичної роботи зі старшокласниками. При цьому професійна *підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників* визначена як ступінчастий процес передачі спеціальних знань, формування відповідних умінь, навичок, професійних цінностей і якостей особистості спеціаліста, які у своїй сукупності дозволяють йому забезпечити продуктивну взаємодію з учнями старших класів у сфері профілактичної освіти та корекційної роботи з урахуванням психолого-педагогічних особливостей визначеної вікової категорії.

Метою і результатом такої підготовки визначено *готовність майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників*, яку розуміємо як специфічну професійну характеристику особистості, що включає наявність спеціальних знань із проблеми наркотичної залежності та специфіки взаємодії з учнями старшого шкільного віку у контексті профілактики, спектру умінь, які необхідні для реалізації соціально-профілактичної діяльності, комплексу індивідуально-психологічних якостей і особливостей соціального педагога, прагнення до творчого пошуку найбільш ефективних шляхів, способів, технологій профілактичної діяльності, професійної спрямованості на профілактичну діяльність, активізацію внутрішніх резервів особистості, що забезпечують ефективне професійне функціонування спеціаліста.

Оцінка сформованості готовності здійснювалася на основі відповідних критеріїв (теоретико-гносеологічний, функціонально-технологічний, персонально-квалітативний і мотиваційно-аксіологічний), показників (обізнаності і пізнавальної активності, технологічності, особистісний, професійної спрямованості) та рівнів (особистісно-орієнтований, нормативно-свідомий, адаптивно-базовий, інтуїтивно-відтворювальний, критичний).

4. За результатами констатувального експерименту було виявлено недостатні знання у студентів щодо проблеми підліткової наркотизації, причин формування наркотичної залежності, сутності профілактичної роботи, інтуїтивно-

відтворювальний та адаптивно-базовий рівні знань основних понять; труднощі в оволодінні практичними методами роботи зі старшокласниками з профілактики наркотичної залежності та незнання основ і прийомів організації інтерактивного спілкування зі старшокласниками; нестійку мотивацію майбутніх спеціалістів до профілактичної роботи. Серед основних причин недостатньої підготовки у сфері профілактичної роботи майбутніх фахівців означено обмеженість практичного досвіду роботи студентів у цьому напрямі, низький рівень володіння інформацією на рівні базових теоретичних знань, незнання методики роботи з категоріями „групи ризику”, проблеми у налагодженні продуктивного контакту зі старшокласниками та деякі інші. Це зумовило необхідність розробки і обґрунтування моделі підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників.

5. Розроблена та обґрунтована *модель підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників* представила собою цілісну педагогічну систему, що визначила конкретну мету і завдання підготовки, принципи і підходи, зміст та організаційно-методичне забезпечення підготовки: складові підготовки (академічна, апробаційна, виховна, комплементарна) та шляхи реалізації кожної з них; блоки підготовки (теоретичний, практичний, акмеологічний); *організаційно-педагогічні умови підготовки*, які було впроваджено у процесі експериментальної роботи: 1) розробка та впровадження у навчальний процес оновленого змісту, форм і методів підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників; 2) удосконалення програм практики і здійснення цілеспрямованого педагогічного керівництва виробничою практикою студентів; 3) активізація виховної роботи з розвитку здоровотворчих ідей і навичок ведення здорового способу життя і формування антинаркотичних установок у студентів; 4) використання додаткових можливостей освітнього простору вищого навчального закладу та соціального потенціалу регіону у практичній підготовці майбутніх спеціалістів; 5) сприяння виробленню індивідуального стилю діяльності майбутнього фахівця та оволодіння інноваційними технологіями превентивної роботи. Окрім цього у моделі представлено систему соціально-педагогічного моніторингу професійної готовності майбутніх соціальних педагогів та прогнозовані результати підготовки, що дозволило прослідкувати динаміку розвитку професійно важливих характеристик у студентів, які необхідні для здійснення профілактичної роботи з учнями.

Як найбільш продуктивні навчально-практичні форми і методи роботи з експериментальною групою було визначено: кейс-метод, соціально-педагогічний тренінг, метод творчих проєктів, «дайджест інформаційних джерел», «журналістське розслідування, елементи коучінг-стратегій, «портфоліо діяльності студента». Комплексному впровадженню означених умов, форм та методів професійної підготовки студентів сприяла апробація спецкурсу „Профілактика наркотичної залежності серед старшокласників”, додаткової програми неперервної практики студентів, програми виховної роботи „Профілактика шкідливих звичок і виховання культури здоров’я студентів”, технології „Навчання майбутніх

соціальних педагогів використанню інноваційних методів у профілактиці”; а також залучення майбутніх соціальних педагогів до роботи у студентській соціальній службі за напрямом „Просвіта і профілактика” та участі у тренінг-курсі, інформаційно-методичних семінарах з обміну досвідом тощо.

6. Статистичний аналіз результатів дослідження підтвердив переваги експериментального навчання, які полягають у більшій особистісній спрямованості підготовки майбутніх спеціалістів до профілактичної діяльності; активізації практичного компоненту у професійній підготовці з використанням додаткових організаційно-методичних ресурсів і можливостей освітнього простору; організації продуктивного процесу навчання студентів на академічних заняттях у творчому полі взаємодії та інтерактивному спілкуванні; діяльнісно-практичній та науково-дослідній спрямованості позааудиторної роботи студентів; посиленні ціннісно-мотиваційної спрямованості виховної роботи. Порівняння експериментальних даних обох груп на різних етапах експерименту виявило, що в умовах експериментального навчання студенти показали значно вищий рівень готовності, ніж студенти контрольної групи, які працювали за традиційною програмою (позитивний приріст у нормативно-свідомому і особистісно-орієнтованому рівнях склав 32,8 % в експериментальній групі та 13,5 % – у контрольній).

Проведене дослідження не вичерпує усієї глибини поставленої проблеми. *Перспективи* подальшої науково-дослідної роботи вбачаємо у вивченні закордонного досвіду організації профілактичної роботи зі старшокласниками та підготовки фахівців до роботи у сфері профілактики наркотизації, а також можливостей адаптації цього досвіду в Україні; розробці нових особистісно-орієнтованих і практично спрямованих технологій навчання соціальних педагогів; створенні цілісної інтегративної системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації превентивної діяльності; пошуку і розробці оптимальних способів діагностики готовності соціального педагога до організації профілактичної діяльності; розробці нових підходів, стратегій соціального навчання старшокласників, інноваційних форм і методів профілактичної роботи.

Основні положення дисертації відображено у таких публікаціях автора:

1. Профілактика вживання психоактивних речовин серед старшокласників: Методичні рекомендації для соціальних педагогів, класних керівників і спеціалістів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді / автори-уклад. : Г. Я. Майборода, О. В. Тютюнник. – Черкаси : ПП Чабаненко, 2008. – 74 с.

2. Тютюнник О. В. Профілактика наркотичної залежності серед старшокласників : Програма навчального курсу / О. В. Тютюнник // Соціальна робота : [Навч.-методич. комплекс / за ред. С. П. Архипової, О. Г. Коломієць, Г. Я. Майбороди]. – Черкаси, 2009. – С. 383-403.

3. Тютюнник О. В. Проблема соціального навчання учнів у здійсненні соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки / О. В. Тютюнник // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія „Психологічні науки” : [зб. наук. праць у 2-х т.] – Чернігів, 2006. – Том 2. – Вип. 41. – С. 159-161.

4. Тютюнник О. В. Тренінг як форма соціального навчання підлітків при здійсненні первинної соціально-педагогічної профілактики вживання наркотиків / О. В. Тютюнник // Соціальна педагогіка : теорія і практика. – 2007. – №1. – С. 89-95.

5. Тютюнник О. В. Методичні аспекти тренінгової роботи з молоддю в рамках соціально-просвітницької діяльності з профілактики вживання психоактивних речовин / О. В. Тютюнник // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. Серія „Педагогічні науки”. – Луганськ, 2007. – Вип. 6. – С. 244-252.

6. Тютюнник О. В. Можливості студентської соціальної служби щодо підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання психоактивних речовин серед підлітків та молоді / О. В. Тютюнник // Вісник Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького. Серія „Педагогічні науки”. – Черкаси, 2007. – Вип. 113. – С. 85-93.

7. Тютюнник О. В. Реалізація заходів з профілактики вживання психоактивних речовин і формування здорового способу життя молоді на основі гендерного підходу / О. В. Тютюнник // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Короленка. Серія „Педагогічні науки”. – Полтава, 2008. – Вип. 3(61). – С. 39-46.

8. Тютюнник О. В. Деякі аспекти підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання підлітками психоактивних речовин / Г. Я. Майборода, О. В. Тютюнник // Вісник Черкаського університету. Серія „Педагогічні науки”. – Черкаси, 2008. – Вип. 123. – С. 99-104.

9. Тютюнник О. В. Упровадження спецкурсу „Профілактика наркотичної залежності серед старшокласників” у процес підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактичної роботи / О. В. Тютюнник // Вісник Черкаського університету. Серія „Педагогічні науки”. – Черкаси, 2008. – Вип. 137. – С. 153-159.

10. Тютюнник О. В. Технологія оволодіння майбутніми соціальними педагогами методикою інтерактивного навчання у профілактичній роботі зі старшокласниками / О. В. Тютюнник // Педагогічна освіта : теорія і практика. Педагогіка і психологія : [зб. наук. праць]. – К., 2009. – Вип. 11. – С. 82-87.

11. Тютюнник О. В. Інтерактивні технології навчання у підготовці майбутніх соціальних педагогів до профілактичної роботи / О. В. Тютюнник // Теоретичні питання культури освіти і виховання : [зб. наук. праць / за заг. ред. М. Б. Євтуха]. – К., 2009. – Вип. 38 – С. 164-169.

12. Тютюнник О. В. Соціально-педагогічний аналіз передумов розвитку наркотичної залежності у старшокласників / Г. Я. Майборода, О. В. Тютюнник // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія „Педагогіка та психологія” : [зб. наук. праць]. – Чернівці, 2009. – Вип. 449-450. – С. 36-44.

13. Тютюнник О. В. Тренінг як одна з форм профілактики наркоманії в напрямку діяльності по формуванню здорового способу життя / О. В. Тютюнник // Підготовка соціальних працівників до формування здорового способу життя дітей та молоді : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. – Черкаси, 2006. – С. 141-145.

14. Тютюнник О. В. Духовний розвиток дитини в сім’ї як фактор формування імунітету до вживання наркотичних засобів / О. В. Тютюнник // Гендерні основи

духовного розвитку сім'ї : зб. матеріалів наук.-практ. конф. – Черкаси, 2006. – С. 106-110.

15. Тютюнник О. В. Портрет волонтера. Досвід волонтерської роботи з формування здорового способу життя / О. В. Тютюнник // Волонтерські історії успіху. – Черкаси : Центр соціального партнерства, 2007. – С. 17-23.

16. Тютюнник О. В. Партисипаторний підхід до тренінгу з проблем вживання наркотиків як практика навчання досвідом / О. В. Тютюнник // Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях студентської молоді : матеріали VIII Всеукр. студент. наук. конф. – Черкаси, 2006. – С. 122.

17. Тютюнник О. В. Свідома активність студентської молоді у навчально-освітньому процесі як запорука успішної соціалізації / О. В. Тютюнник // Викладач і студент: проблеми ефективної співпраці : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. – Черкаси, 2006. – С. 130-131.

18. Тютюнник О. В. Студентська соціальна служба як сфера практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до здійснення антинаркотичної профілактики в молодіжному середовищі / О. В. Тютюнник // Викладач і студент : перспективи професійного зростання : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. – Черкаси, 2007. – С. 113-114.

19. Тютюнник О. В. Вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів / працівників шляхом залучення їх до роботи в студентській соціальній службі / О. В. Тютюнник // Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Черкаси, 2008. – С. 172-176.

20. Тютюнник О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання інтерактивних методів навчання у профілактичній роботі зі старшокласниками / О. В. Тютюнник // Інноваційні підходи до застосування технологій у соціально-педагогічній роботі : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції. – Черкаси, 2009. – С. 187-190.

21. Тютюнник О. В. Мета і завдання спецкурсу „Профілактика наркотичної залежності серед старшокласників” у підготовці майбутніх соціальних педагогів / О. В. Тютюнник // Викладач і студент : суб'єкт-суб'єктні відносини : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – Черкаси, 2008. – С. 166-168.

22. Тютюнник О. В. Оволодіння інтерактивними педагогічними технологіями як складова підготовки соціальних педагогів до профілактичної роботи / О. В. Тютюнник // Освітні інновації : філософія, психологія, педагогіка : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Суми, 2009. – С. 299-300.

АНОТАЦІЇ

Тютюнник О.В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2009.

У дисертаційному дослідженні піднято проблему підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищій школі України до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників. Проаналізовано концептуальні підходи до професійної освіти соціальних педагогів, розкрито зміст і специфіку підготовки фахівців до превентивної діяльності з урахуванням соціально-психологічних особливостей дітей старшого шкільного віку та технологічні підходи до роботи з ними. Автором визначено сутність, критерії та показники професійної готовності до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників, виявлено рівень їх сформованості у студентів, на основі чого обґрунтовано і впроваджено у вищій школі модель та організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактичної роботи.

Ключові слова: професійна підготовка, готовність, модель підготовки фахівця, організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників.

Тютюнник О.В. Подготовка будущих социальных педагогов к профилактике наркотической зависимости среди старшеклассников. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2009.

В диссертационном исследовании освещено проблемы подготовки будущих социальных педагогов к профилактике наркотической зависимости среди старшеклассников в высших учебных заведениях Украины. В работе проанализировано концептуальные подходы к профессиональному образованию социальных педагогов; раскрыто содержание и специфику подготовки этих специалистов к превентивной деятельности с учетом социально-психологических особенностей детей старшего школьного возраста; раскрыто основные причины наркотизации в подростково-юношеской среде, „факторы риска” в развитии адиктивных форм поведения старшеклассников; определены приоритеты, задания, стратегии, подходы к профилактической работе социального педагога со старшеклассниками по проблеме наркотической зависимости в условиях общеобразовательной школы, функции специалиста, которые положены в основу обоснованной автором структуры деятельности специалиста.

Диссертантом обосновано дефиниции „профилактика наркотической зависимости среди старшеклассников”, „иммунитет к влиянию наркотической субкультуры”, „социальное обучение в профилактике”, „подготовка и готовность будущих социальных педагогов к профилактике наркотической зависимости среди старшеклассников”.

В работе проанализировано содержательные и функциональные аспекты формирования профессиональной готовности студентов к профилактике наркотизации среди несовершеннолетних в условиях социально-образовательного пространства высшего учебного заведения. В ходе исследования обосновано критерии (теоретико-гносеологический, функционально-технологический,

персонально-квалитативный, мотивационно-аксиологический), показатели (показатель осведомленности и познавательной активности, технологичности, профессиональной направленности, личностный показатель) и уровни готовности (личностно-ориентированный (высокий), нормативно-сознательный (достаточный), адаптивно-базовый (средний), интуитивно-воспроизводимый (ниже среднего), критический (низкий).

Автором сформулировано цель, определены задачи и направления подготовки, предложено формы и виды учебно-практической деятельности со студентами в рамках академической, апробационной, воспитательной и комплиментарной составляющих подготовки, которые определяют содержание организационно-методического обеспечения системы профессиональной подготовки будущих социальных педагогов к работе в направлении профилактики наркотической зависимости среди старшеклассников; изучено потенциал студенческой социальной службы в качестве структурного компонента системы теоретико-практической подготовки будущих социальных педагогов к профилактической работе.

В экспериментальной части исследования раскрыто проблемы моделирования профессиональной подготовки будущего социального педагога в высшем учебном заведении к профилактике наркотической зависимости среди старшеклассников, диагностике уровня профессиональной готовности студентов к этой деятельности, обосновано организационно-педагогические условия, пути и способы профессиональной подготовки будущих специалистов, которые создают возможности для эффективного внедрения модели.

Доказано, что подготовка будущих социальных педагогов к профилактике наркотической зависимости среди старшеклассников будет успешной при условии педагогически целесообразного моделирования учебно-воспитательного процесса в высшей школе, соблюдении комплекса организационно-педагогических условий подготовки: 1) разработка и внедрение в учебный процесс обновленного содержания, форм и методов подготовки будущих социальных педагогов к профилактике наркотической зависимости среди старшеклассников; 2) совершенствование программ практики и осуществление целенаправленного педагогического руководства производственной практикой студентов; 3) активизация воспитательной работы по развитию навыков ведения здорового образа жизни и формирования антинаркотических установок у студентов; 4) использование дополнительных возможностей образовательного пространства высшего учебного заведения и социального потенциала региона в практической подготовке будущих специалистов; 5) содействие выработке индивидуального стиля деятельности будущего специалиста и овладение инновационными технологиями профилактической работы. Всё это способствует формированию у студентов современного взгляда на проблему употребления психоактивных веществ несовершеннолетними, социально-педагогические механизмы и предпосылки развития наркозависимых форм поведения у учащихся старшего школьного возраста; овладению будущими специалистами технологическими и методическими аспектами профилактической работы со старшеклассниками; творческому осмыслению и использованию в практической деятельности современного опыта в

этой сфере; активизации личностно-деятельной сущности будущего специалиста, его профессиональной направленности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, готовность, модель подготовки специалиста, организационно-педагогические условия подготовки будущих социальных педагогов к профилактике наркотической зависимости среди старшеклассников.

O.V. Tyutyunnyk. Training Future Social and Pedagogical Specialists for Preventing Drug Addiction among Senior Pupils. – Manuscript.

The Thesis for getting the scientific degree of Candidate of Pedagogical Scientist in speciality 13.00.05 – Social Pedagogics. – National M.P. Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2009.

This thesis deals with the problem of training social and pedagogical specialists in higher educational establishments of Ukraine for preventing drug addiction among senior pupils. Specifically, the conceptual approaches to professional education of social workers have been analyzed. The thesis has also described the content and specific features of the process of training specialists for preventive work, considering social and pedagogical peculiarities of senior pupils as well the technological issues of working with them. The author defined essences, components and criteria of professional qualification for preventing drug addiction among under-age pupils, and also examined students' professional standard. Hence, the model and organizational and pedagogical conditions of training the future social workers for preventive activity has been substantiate and implemented in higher school.

Key words: professional training, qualification, model of training a specialists, organizational and pedagogical conditions of training of social and pedagogical workers for preventing drug addiction among senior pupils.

Підписано до друку 14.01.2010 р. Формат 60×90/16.
Папір офіс. Гарнітура Times New Roman. Друк ризограф.
Ум.друк. арк.0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 107

Видавництво Черкаського Національного університету
імені Богдана Хмельницького
18034, м.Черкаси, бул. Шевченка, 81
Тел. 8 (0472) 37-13-14.